

ÇOKLU ZEKÂ KURAMINDA BİR ADIM DAHA: EKOLOJİK ZEKÂ

GÖKHAN BAŞ

Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı,
Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Giriş

Genelde psikoloji dünyası, özelde ise eğitim dünyası Howard Gardner'ın 1983 yılında yazmış olduğu “*Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*” (Zihnin Çerçevesi: Çoklu Zekâ Kuramı) isimli kitapla derinden sarsılmıştır. Gardner (1993) bu kitabıyla, o zamana dek süre gelen zekâyı iki boyuta indirgeyen ve zekâyı yalnızca kâğıt-kalem testleri ile ölçmeye çalışan anlayışı reddederek, zekâyı farklı bir boyut kazandırmıştır (Baş, 2010). Gardner ilk önceleri yedi adet zekânın varlığından söz etmiştir. Bu ilk yedi zekâ alanı şu şekildedir (Gardner, 1993): (1) Sözel-Dilsel Zekâ, (2) Mantıksal-Matematiksel Zekâ, (3) Görsel-Uzamsal Zekâ, (4) Ritmik-Müziksel Zekâ, (5) Bedensel-Kinestetik Zekâ, (6) İçsel-Özedönük Zekâ ve (7) Sosyal-Bireylerarası Zekâ. Daha sonraları Gardner, Checkley'e (1997) vermiş olduğu bir mülakatta sekizinci bir zekâ alanının varlığından bahsederek, sekizinci bir zekâ alanı olarak “doğa-doğacı zekâ” alanını ortaya atmıştır. Gardner, hâlen yeni zekâ alanlarının varlığı üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir (Baş, 2009). Gardner, muhtemel yeni zekâ alanları olarak; varoluşçu zekâ, ahlaki zekâ, ruhsal zekâ, vb. gibi zekâ alanlarını sıralamaktadır (Gardner, 1999). Elbette, zekâ alanlarının ortaya atılmasında Gardner'ın rolü çok açık ve büyüktür. Ancak, zekâ kuramına tek katkıyı yapan kişi yalnızca Gardner olmamıştır. Özellikle, “Çoklu Zekâ Teorisi”ne ilgi duyan ve bu konuda çalışmalarını sürdüren pek çok isme rastlanmaktadır. Bunlardan, özellikle, Daniel Goleman'ı bura-

Gökhan Baş, *Çoklu Zekâ Kuramında Bir Adım Daha: Ekolojik Zekâ, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, S. 134, Nisan 2011, ss. 7-10.

da anmak yerinde olacaktır. Zira, kendisi ortaya attığı “duygusal zekâ” (emotional intelligence) kavramıyla dikkatleri üzerinde toplamış ve “duygusal zekânın IQ’dan daha önemli olduğu” görüşü ile ön plana çıkmıştır. Goleman (1995), ortaya attığı “duygusal zekâ” alanı ile zekâyâ daha farklı bir boyut kazandırarak, Çoklu Zekâ Kuramının, belki de ihmal ettiği, “duygu” (emotion) kavramı üzerine eğilmiş ve duygusal zekânın insanın hayatındaki başarılarında ve başarısızlıklarda ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Goleman (1995), insanın hayatta yalnızca akademik anlamda başarılı olmasının onun gerçek başarısını yansıtmadığını; hayattaki başarısının “insanların kendisini tanımalarına”, “empati kurarak, diğer insanları anlamasına” ve “insan ilişkilerinde etkili iletişim becerilerini kullanarak, çatışma çözme eğilimli” olması gibi bir dizi faktöre bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bir başka taraftan, Ian McCallum (2008) yazmış olduğu “*Ecological Intelligence: Rediscovering Ourselves in Nature*” (Ekolojik Zekâ: Doğada Kendimizi Yeniden Keşfetmek) başlıklı çalışması ile zekâ alanlarına muhtemel bir yenisini daha eklemiştir. Aynı şekilde, “*Emotional Intelligence*” (Duygusal Zekâ) isimli kitabın yazarı olan Goleman da (2009) daha sonra yazmış olduğu “*Ecological Intelligence: How Knowing the Hidden Impacts of What We Buy Can Change Everything*” (Ekolojik Zekâ: Satın Aldığımız Her Şeyin Hayatımızı Nasıl Değiştirebileceğinin Altında Yatan Etmenler) başlıklı kitap ile “çoklu zekâ” alanlarına bir yenisini daha eklemiştir.

Ekolojik Zekâ ve Eğitim

McCallum (2008) ve Goleman (2009) yazmış oldukları çalışmalarda “ekolojik zekâ” kavramı üzerine yoğunlaşmışlar ve insanın “ekolojik olarak zeki” olabileceği hususu üzerinde durmuşlardır. Özellikle son yıllarda küreselleşme ile birlikte anılır olan “küresel iklim değişimi” kavramı ile ekolojik zekânın önemi kuşku götürmez biçimde bir kat daha artmıştır. Gerek McCallum (2008), gerekse de Goleman (2009) ekolojik zekâyı; “ekolojik anlamda dünyada küresel çapta meydana gelen olumsuz doğa değişimlerine duyarlılık ve bunlara reaksiyon gösterme becerisi” olarak tanımlarken, ayrıca bu zekâ alanının yalnızca doğaya hitap eder türden bir zekâ alanı olmadığını, bunun aynı zamanda “psikolojik” bir yanının da ol-

duğu görüşünü vurgulamaktadırlar. Özellikle, ekolojik zekânın, Gardner’ın (1999) ortaya attığı “doğa-doğacı zekâ” alanından farkı da, içinde barındırdığı “psikolojik” boyut olsa gerek. Buradaki “psikolojik” boyuttan kasıt, muhtemelen, insanların bilinçli olarak küresel çapta dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen ve bunun çevre ve insanlar üzerindeki etkilerine dikkat çekme ve tüm bu yaşananlara reaksiyon göstermedir.

Son yıllarda, özellikle “küresel iklim değişikliği” kavramı sıkça telaffuz edilir ve bunun etkilerinin insanları yakından olumsuz bir biçimde etkilediği ve bu olumsuz etkilere karşı bir takım öneriler geliştiriliyor olduğu (Kyoto protokolünün küresel anlamda imzalanması, sera gazlarının salınımının engellenmeye çalışılması, çevreye zarar verici nitelikteki maddelerin kullanılmasının yasaklanması, vb.) görülmektedir. İnsanların bilinçsizce doğayı kirletmesi, fabrikalardan çıkan ve ozon tabakasında sera etkisi yapan olumsuz eylemler dünyayı çok yakından etkilemektedir. Özellikle, son yıllarda ülkemizde kış mevsimlerinin bir hayli ılıman hatta sıcak geçiyor olması, yazların aşırı kurak geçmesi, bir takım hasaratların varlığındaki inanılmaz artış ve(ya) azalış, bazı canlı soylarının tükenme noktasına gelmesi ile küresel çapta; kutuplardaki buzulların hızla erimeye başlaması ile önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde içinde pek çok büyük şehrin bulunduğu (Londra, Amsterdam, New York, vb.) bir takım ülkelerin su altında kalmaya başlayacağını öngörülmesi, aşırı kuraklıkla birlikte su sıkıntılarının yaşanmaya başlaması, özellikle yaz aylarında ardı arkası kesilmek bitmeyen orman yangınları, vb. gibi pek çok “küresel” anlamda dünyayı ve neticesinde insanlığı olumsuz etkileyebilecek olan durumlar yaşamaktadır.

Artan ekonomik rekâbetle ülkelerin, özellikle Çin gibi, ucuz hammadde kullanarak, olumsuz sağlık ve çevresel sorunları düşünmeksizin üretilen eşya, mamul, vb. ürünlerin insanlığa ve aynı zamanda çevreye olumsuz pek çok etkisi meydana gelmektedir (Goleman, 2009). Satın aldığımız pek çok ürünün kanserojen madde içermesi, bu ürünleri üreten işçilerin hiçe sayılarak karın tokluğuna çalıştırılıyor olması ve bu işçilerin sağlık durumlarının göz ardı edilmesi, elbette, gelinen noktada endişe verici niteliktedir. Ül-

keler küresel rekâbet uğruna sera gazlarının atmosfere salınımına karşı hiçbir yaptırım ve eylemde bulunmamaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin dünyanın azalan enerji kaynaklarına alternatif olarak bazı arayışlara girdikleri, bunların ise doğaya ve sonucunda ise insanlığa olumsuz etkiler yapıyor olduğu açıktır. Atmosfer, ekolojik çevrenin sağlığı, vb. hiçe sayılarak, üretilen ürünlerin insanlarca pervasızca satın alınıyor oluşu ve bunların yine aynı pervasızlık içerisinde doğaya salınıyor ve(ya) atılıyor olması bizlere çok vahim bir tablo sunmaktadır. Özellikle son yıllarda bilim insanlarının araştırdıkları yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılması ve kullanıma yönelik girişimlerin bu noktada, elbette, takdir edilmesi gerekir.

Son yıllarda, özellikle büyük ölçekli ülkelerden; Amerika Birleşik Devletlerinin aşırı üretimi ve yine aynı şekilde tüketimi ile artan kirlilik, İran, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerin bilinçsizce nükleer silah denemeleri, Çin gibi ülkelerin ise insan sağlığını bozucu ve(ya) onu hiçe sayıcı nitelikte ucuz ürünler üreterek, bunları denetimsiz olarak pazarlamaya çalışması, küresel çapta dünyanın gerek ekolojik dengesini alt üst etmekte, gerekse de bunlar insan psikolojisini ve fizyolojisini bozucu nitelikte problemler yaratmaktadır.

Dünyada küresel anlamda ortaya çıkan böylesi sorunlara yine küresel çapta reaksiyon göstermek gerekmektedir. Bu reaksiyon ise, ancak, ekolojik duyarlılığa yani “ekolojik zekâ”ya sahip bireylerin yetiştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Böylesi problemlere göz yummayan, kendisinin de bir şeyler yapabileceği sorumluluğu ve rol algısına sahip bireylere gereksinim duyulmaktadır (McCallum, 2008). Bunun için, küresel ölçekte yapılanlara reaksiyon gösterebilecek ve tavır sergileyebilecek, yapılanları demokratik yollarla protesto edebilecek, neyin ekolojik dengeye uygun neyin uygun olmadığını kavrayıp eyleme geçebilecek, yeri geldiğinde insan ve çevre sağlığını bozucu materyal ve(ya) ürünleri demokratik yollarla protesto ve boykot edebilecek insanlara gereksinim bulunmaktadır (Goleman, 2009). Elbette, ekolojik zekâ “küresel” bir projeksiyonu da beraberinde getirmektedir. Kendi yaşadığı yere duyarlı olmak burada yetmemektedir. Ekolojik zekâyâ sahip olmak, küresel anlamda dünyada olup-biten her türlü ekolojik problem, olay vb. ile bularla ilişkili olarak insan psikolojisini bozan her türlü

olaya da reaksiyon gösterebilmek anlamına gelmektedir. İnsanın yalnızca doğaya ilgi duyması, hayvanları beslemesi vb. (doğa-doğacı zekâda olduğu gibi) yetmemektedir. Küresel anlamda dünyanın herhangi bir ucunda meydana gelen ve dünyayı doğrudan ve(ya) dolaylı olarak etkileyebilecek olan her türlü duruma karşı hassas ve duyarlı olmak ve bu olumsuzluklara karşı reaktif olmak gerekmektedir. Hatta Goleman (2009), ekolojik zekâyâ sahip bireylerin ekolojiye zararlı olan ürünleri alma noktasında da duyarlı davranarak, bu ürünlerin ekolojiye zararlı olduğu kanaatini taşıyan bireylerin ilgili bu ürünleri boykot dahi ederek, almadıklarını belirtmektedir. Zira, satın almayarak, tepki göstereceğimiz bu durum belki de pek çok şeyi değiştirecek ve üreticileri daha sağlıklı ve ekoloji dostu ürünler üretme noktasında zorlayacaktır.

Sonuç olarak, doğanın sağlıklı işleyişi, ona olumlu ya da olumsuz etki eden faktörleri anlamak ve bilmek ve buna yönelik olarak tepki göstermek ve önlemler alma yolunda çaba göstermek “ekolojik zekâ” potansiyeline sahip bireylerin yapabileceği eylemlerdir. Doğayı sevmek tek başına yeterli olmamaktadır. Artık doğayı sevmek, onu yalnızca sevmesinin dışında, ona etki eden olumsuzlukları anlamak, tepki göstermek ve önlem almaktır. Günümüzde böylesi anlayışlara sahip “ekolojik zekâ”sı gelişmiş bireylere ihtiyaç bulunmaktadır. Genel anlamda, ekolojik zekâyâ sahip bireylerin sahip olması beklenen özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Çevreye ve çevre problemlerine duyarlı olmak ve gerekli önlemleri almak
- Küresel anlamda dünya ekolojisini ve ona olumsuz etki eden faktörlere reaksiyon göstermek
- Çevre problemlerine sebep olan ürün ve mallara karşı duyarlı olmak; bunları tanıyarak, gerektiğinde tepki göstererek, boykot etmek
- İnsanları ekolojik problemler hakkında bilgilendirmek ve bilinçlendirmek
- Okullarda özellikle öğrencilerin “ekolojik okuy-yazar” olarak yetiştirilmesine katkı sağlamak
- Ekolojinin insan fizyolojisi ve insan psikolojisi üzerindeki etkilerini anlamak ve bunları olumsuz etkileyen faktörlere karşı duyarlı olmak, bu problemlerle

baş etme yolları bilmek

- Ekoloji hakkında her türlü yayını okumak, dinlemek ve izlemek

Bireylerin “ekolojik okur-yazar” olarak yetiştirilmelerinde en önemli konum okula aittir. Geliştirilen eğitim programları içerisinde ekoloji konularının işlenmesi, özellikle örtük programda öğrencilere bu anlayışın kazandırılması önemlidir. Öğrencilerin yakın çevrelerinden başlayarak, küresel anlamdaki ekolojik problemlere karşı duyarlılık kazanacakları bir biçimde eğitilmeleri, ileride dünyada meydana gelen herhangi bir olayın kendilerini yakından etkileyebileceğini kazandırması açısından önemli görülmektedir. Bu açıdan, özellikle, ekoloji ve doğa ile yakından ilgili dersler olan Fen ve Teknoloji, Biyoloji gibi derslerin yanında, Çevre kulübü gibi sosyal faaliyetler içerisinde öğrencilerin ekolojiye duyarlı bir biçimde eğitilmeleri gerekmektedir. Elbette, bunun yalnızca derslerde bir disiplinin öğretilmesi şeklinde olmaması, uygulama boyutuna daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, artık bugün dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen ekolojik bir problemin ülkemizi, dolayısıyla insanlarımızı da yakından etkilemesi kaçınılmazdır. Bu amaçla, yetiştirilecek olan bireylerin üst düzey ekolojik duyarlılığa ve zekâya sahip olması gerekecektir.

Sonuç

Sonuç olarak, çevre sorunlarının sıklıkla gündeme geldiği son yıllarda insanların dikkatlerinin ekolojik problemlere çekilmesi ve bunlara karşı reaksiyon göstermesi gerektiği git gide önem kazanmakta ve taban bulmaktadır. Özellikle, son yıllarda ortaya çıkan çevre örgütlerinin sayısının giderek artması buna güzel bir örnektir. Sayıları giderek artan çevre örgütlerinin üyelerinin bugün binlere hatta milyonlara ulaşmış olması, insanların çevreye, dolayısıyla ekolojiye yönelik olumlu ve haklı bir tavır sergiliyor olduklarının da güzel bir biçimde ortaya koymaktadır. Ancak, ekolojik problemlerin sıklıkla gündeme geldiği günümüzde çevreye duyarlı, çevreyle barışık ve çevre sorunlarına karşı demokratik tepkisini ortaya koyabilen bireylere daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bireylerin ekolojik okur-yazar olacak şekilde ve ekolojik zekâya sahip olabilecek bir biçimde yetiştirilmesi ise ancak

okullarda mümkündür. Elbette, okullarda yürütülen ekolojik eğitimin belli bir disiplinin öğretimi şeklinde değil, öğrencilerin gerçek anlamda küresel duyarlılığa sahip olabilecek bir biçimde uygulamalı olarak yetiştirilmesi şeklinde olması gerekmektedir. Ekolojik zekâ ile donanık bireylerin ise ekolojik problemlere duyarlı olması, gerektiğinde bu problemlere demokratik tepki göstermesi gerekmektedir. Günümüzde artık bireylerin yalnızca kendi çevresindeki ya da ülkesindeki ekolojik problemlere tepki göstermesi yetmemektedir. Bireylerin, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen ekolojik problemlerin tüm dünyayı ve bu dünyada yaşayan tüm insanları olumsuz olarak etkileyebileceği bilincinde olması gerekmektedir. Bunun için, günümüzde öncelikli olanın ekolojik zekâya sahip bireylerin yetiştirilmesi ve bu bireylerin ekolojik problemlere duyarlı bir biçimde eğitilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Baş, G. (2010). Çoklu Zekâ Kuramının Program Geliştirmedeki Yeri. *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim*, 124-125, 38-46.
- Baş, G. (2009). Teaching of Weather Forecasts and Seasons By Multiple Intelligences in EFL/ESL Classrooms. *Journal of Humanising Language Teaching*, 11(6), December.
- Checkley, K. (1997). The First Seven . . . and the Eight: A Conversation with Howard Gardner. *Educational Leadership*, 55(1), 8-13.
- Gardner, H. (1993). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. (Second Ed.). London: Fontana Press.
- Gardner, H. (1999). Are There Additional Intelligences? The Case for Naturalist, Spiritual, and Existential Intelligences. Kane, J. (Ed.). *Education, Information and Transformation*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It can Matter More Than IQ?* New York: Bentam Books.
- Goleman, D. (2009). *Ecological Intelligence: How Knowing the Hidden Impacts of What We Buy can Change Everything*. Williamsburg, MA: Double-day Business.
- McCallum, I. (2008). *Ecological Intelligence: Rediscovering Ourselves in Nature*. Golden, Colorado: Fulcrum Publishing.